

А. М. Терно

здобувач

Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України

ПРИНЦИПИ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ УМИСНОГО НЕВИКОНАННЯ СЛУЖБОВОЮ ОСОБОЮ РІШЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ (Ч. 4 СТ. 282 КК УКРАЇНИ)

У статті розкрито суть та значення принципів криміналізації умисного невиконання службовою особою рішення Європейського суду з прав людини (ч. 4 ст. 382 КК України).

Доведено, що говорити сьогодні про декриміналізацію невиконання рішення ЄСПЛ можна лише за умови реальної аргументації таких процесів. В іншому разі декриміналізація може бути сприйнята суспільною думкою не як зміна форми соціального контролю, а як абсолютний дозвіл на дії, що раніше засуджувались.

Кримінальна відповідальність за невиконання рішення ЄСПЛ зумовлена, передусім, значною суспільною небезпекою таких діянь. Також про доцільність криміналізації невиконання рішення ЄСПЛ свідчать й інші підстави криміналізації, передусім, відносна поширеність діяння. При цьому констатовано, що криміналізація невиконання рішення ЄСПЛ здійснена із частковим порушенням її принципів.

Ключові слова: покарання; принципи уриміналізації; умисне невиконання службовою особою рішення Європейського суду з прав людини;

Постановка проблеми. Законодавству всіх країн Європи притаманний принцип, за яким обов'язковим є остаточне судові рішення. Сказане стосується й рішень ЄСПЛ. Ратифікація Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод привела до того, що Україна зобов'язана визнати положення цього акта частиною національного законодавства й взяти на себе зобов'язання виконувати рішення ЄСПЛ. Таке правило передбачено ст. 2 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV [9]. Ці норми мають беззаперечне значення в частині їх практичної реалізації.

Кримінально-правова заборона породжується об'єктивними потребами суспільства в охороні певних відносин. Окремі прогалини в правовому регулюванні можуть призвести до двох небажаних діаметрально протилежних наслідків: відсутності належних заходів кримінально-правової охорони окремих видів відносин, а також надмірності таких заборон.

Недопущення зазначених негативних явищ здійснюється лише за допомогою адекватного відображення в криміналь-

них законах соціальної дійсності, що можливе виключно у випадку, якщо в процесі криміналізації будуть враховані об'єктивні знання, що визначають обґрунтованість кримінально-правової заборони.

Результатом криміналізації є сукупність норм кримінального права, які передбачають перелік кримінальних правопорушень та порання за їх вчинення, а також підстави й умови притягнення осіб до кримінальної відповідальності, звільнення від неї за визначені злочини [8, с. 197].

Метою статті розкриття суті та значення принципів криміналізації умисного невиконання службовою особою рішення Європейського суду з прав людини (ч. 4 ст. 382 КК України).

Теоретичною базою написання статті стали праці вітчизняних та зарубіжних учених у галузі, кримінального права, зокрема, таких, як: Ю.В. Александрова, М.І. Бажанова, Ю.В. Бауліна, В.І. Борисова, І.С. Власова, А.В. Валахової, М.А. Гараніної, Л.Д. Гаухмана, В.О. Глушкова, М.С. Голоднюка, І.А. Дришлюка, О.О. Кваши, М.Й. Коржанського, О.М. Костенка, Я.М. Кульберга, А.Г. Мартіросяна, М.І. Мельникова, А.А. Музики, В.О. Навроцького, А.В. Наумова, В.І. Осадчого, О.Я. Свет-

лова, В.В. Сташиса, С.А. Семенова, Ю.І. Стецовського, Ш.С. Рашковської, С.А. Тарарухіна, В.Я. Тація, П.Ф. Тельнова, С.І. Тихенка, І.М. Тяжкової, В.І. Тютюгіна, А.П. Тузова, Є.В. Фесенка, В.Д. Філімонова, М.І. Хавронюка та інших вчених.

Здобутки цих учених містять низку системних положень і висновків, які прямо або опосередковано стосуються підстав до криміналізації невиконання рішення Європейського суду з прав людини.

Варто констатувати, що дисертаційних і монографічних праць, присвячених кримінально-правому аналізу принципів криміналізації умисного невиконання службовою особою рішення Європейського суду з прав людини (ч. 4 ст. 382 КК України) дотепер не здійснено, що і зумовило вибір автором теми даної статті.

Основний зміст статті.

Принципи криміналізації, являють собою певні обмеження встановлення кримінальної караності діяння, пов'язані з особливостями законодавчої техніки, вимогами внутрішнього порядку. Їх поділяють на:

– системно-правові принципи (відповідність норми права загальним принципам системи права): 1) конституційна адекватність криміналізації; 2) процесуальна можливість здійснення переслідування;

– принципи, які стосуються законодавчої техніки: 1) відсутність прогалин у законі; 2) визначеність і єдність термінології; 3) ненадмірність заборони.

Розгляду принципи криміналізації невиконання рішення ЄСПЛ, першочергово слід акцентувати увагу на такому системно-правовому принципі, як *конституційна адекватність криміналізації*. Він полягає в тому, що криміналізація діяння повинна відбуватися відповідно до норм Конституції.

Конституція України містить кілька норм, відповідно до яких прийнята ч. 4 ст. 382 КК України. Насамперед, звернемо увагу на ст. 9 Конституції України, відповідно до якої чинні міжнародні договори України, щодо яких Верховна Рада України надала згоду на обов'язковість їх застосування, вважаються невід'ємною частиною національного законодавства України. Таким чином, Конвенція є частиною національного законодавства Укра-

їни, самостійним джерелом вітчизняного кримінального права, поряд з КК України, а тому має бути належним чином встановлено порядок її реалізації та захисту від порушень.

Звісно, потрібно звернути увагу й на п. 9 ч. 3 ст. 129 Конституції України, де закріплено основну засаду судочинства – обов'язковість рішень суду. Також зазначається на увагу розділ II Конституції, у якому закріплено права і свободи людини і громадянина, багато з яких передбачені в Конвенції й мають належним чином забезпечуватись державою.

Отже, встановлення відповідальності за невиконання рішення ЄСПЛ спрямоване на виконання положень Конституції України щодо утвердження прав і свобод людини і громадянина, належного здійснення судочинства тощо, а також покращення стану виконання Україною своїх міжнародних зобов'язань, одним із яких є обов'язок щодо виконання рішення ЄСПЛ.

Наступним системно-правовим принципом криміналізації є *процесуальна можливість здійснення переслідування*. Суть цього принципу полягає в тому, що норма кримінального закону буде практично функціональною й достатньо ефективною лише тоді, коли існує реальна можливість доведення всіх ознак складу кримінального правопорушення [4, с. 253]. Як слушно зазначає Т. М. Марітчак, чим стабільніше, простіше й зрозуміліше законодавство, тим менше помилок у кваліфікації кримінальних правопорушень допускають особи, які проводять кримінально-правову кваліфікацію [7, с. 502]. Будь-яка ознака складу кримінального правопорушення повинна бути сформульована таким чином, щоб факт її існування в більшості випадків міг бути виявленим та доведеним: а) з достатньою мірою достовірності; б) процесуально допустимими діями; в) без шкоди для моралі та соціально позитивних міжособових зв'язків людей [8, с. 232].

Повна відсутність судової практики за ч. 4 ст. 382 КК України є достатньою підставою для того, щоб стверджувати про серйозні проблеми з процесуальною здійсненістю переслідування за цей злочин. Серед причин, що унеможливають розслідування таких кримінальних пра-

вопорушень, на нашу думку, доцільно назвати відсутність чіткого визначення категорій осіб, що можуть бути визнані винними у вчиненні такого кримінального правопорушення, відсутність чіткого законодавчого регулювання механізму виконання рішення ЄСПЛ, а також методики визначення належності виконання чи невиконання рішення ЄСПЛ. Але, як слушно зауважив В. М. Кудрявцев, практика притягнення до кримінальної відповідальності може не відповідати тим об'єктивним можливостям, які їй надає кримінальний закон; у такому разі навряд чи можна говорити про неефективність закону [6, с. 40]. Тому стверджувати про неефективність і недоцільність існування кримінально-правової норми, передбаченої ч. 4 ст. 382 КК України, лише на підставі відсутності судової практики завчасно.

Звертаючи увагу на принципи криміналізації, що стосуються законодавчої техніки, необхідно, передусім, зосередитись на визначенні *необхідності усунення прогалин у законодавстві* щодо невиконання рішення ЄСПЛ. Суть цього принципу полягає в тому, що під час вирішення питання про криміналізацію певного діяння необхідно встановити, чи не призведе це до нормативної прогалини або, навпаки, до надмірності правового регулювання в системі чинного кримінального законодавства [8, с. 229].

Деякі науковці переконані, що невиконання рішення ЄСПЛ за своєю суттю є різновидом невиконання судового рішення, тому в разі потреби такі дії можна кваліфікувати за ч. 1–3 ст. 382 КК України [2, с. 812]. На нашу думку, зважаючи на наявність в Україні спеціального Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», який закріплює спеціальну процедуру виконання рішень ЄСПЛ, та водночас на відсутність дієвого механізму виконання рішень ЄСПЛ і неодноразові вказівки на це власне самим ЄСПЛ, в Україні доцільним є існування кримінально-правової заборони не тільки за невиконання судового рішення загалом, але й невиконання рішення ЄСПЛ зокрема. Через це видається, що наявність ч. 4 ст. 382 КК України не створює надмірності в системі кримінального законодавства України, а свідчить про диференціацію

кримінальної відповідальності за невиконання судових рішень.

Ще одним принципом криміналізації, що стосується законодавчої техніки, є *визначеність і єдність термінології*. Він означає, що криміналізація певного діяння має бути здійснена в чітко визначених законодавчих термінах, які є єдиними як для Загальної, так і для Особливої частини КК України [8, с. 238].

На нашу думку, криміналізація невиконання рішення ЄСПЛ частково суперечить цьому принципу, адже в диспозиції ч. 4 ст. 382 КК України вказано лише на «невиконання», тоді як у ч. 1 цієї ж статті також використаний такий термін, як «перешкоджання виконанню». Це певною мірою звужує сферу застосування кримінальної відповідальності. Спосіб вирішення цієї проблеми буде розглянуто в наступному розділі.

Також у ч. 1 ст. 382 КК України вказано на умисне невиконання вироку, рішення, ухвали, постанови суду, що набрали законної сили. У ч. 4 ст. 382 КК України відсутня вказівка на те, що кримінальна відповідальність за невиконання рішення ЄСПЛ настає лише за умови, що таке рішення набрало законної сили. Однак це не є порушенням принципу єдності термінології, оскільки рішення ЄСПЛ, як і рішення національних судів, є обов'язковим до виконання лише після того, як набере законної сили. Навпаки, ми вважаємо зайвою в ч. 1 ст. 382 КК України вказівку та те, що судові рішення має набрати законної сили, адже, відповідно до чинного законодавства, лише те рішення, що набрало законної сили, підлягає виконанню.

Важливим принципом криміналізації також є *ненадмірність заборони*, суть якого полягає в тому, що покарання, яке застосовується до винної особи, має відповідати суспільній небезпечності кримінального правопорушення, обставинам його вчинення та особі винного. Ми погоджуємося з Н. О. Коваленко, яка вказує, що санкція ч. 4 ст. 382 КК України не відповідає критеріям криміналізації: передбачене нею покарання є неспіврозмірним із характером та ступенем суспільної небезпеки кримінального правопорушення, а також жодним чином не сприяє реальному виконанню Україною рішень

ЄСПЛ [4, с. 232]. Детальніше шляхи вирішення цього питання будуть розглянуті при характеристиці призначення покарання за невиконання рішення ЄСПЛ (розділ 3).

Висновки

Отже, вивчення принципів та підстав криміналізації невиконання рішення ЄСПЛ дало змогу зробити висновок про те, що кримінальна відповідальність за невиконання рішення ЄСПЛ зумовлена, передусім, значною суспільною небезпекою таких діянь. Також про доцільність криміналізації невиконання рішення ЄСПЛ свідчать й інші підстави криміналізації, передусім, відносна поширеність діяння. При цьому констатовано, що криміналізація невиконання рішення ЄСПЛ здійснена із частковим порушенням її принципів.

Говорити сьогодні про декриміналізацію невиконання рішення ЄСПЛ можна лише за умови реальної аргументації таких процесів. В іншому разі декриміналізація може бути сприйнята суспільною думкою не як зміна форми соціального контролю, а як абсолютний дозвіл на дії, що раніше засуджувались [1, с. 213–214]. Таким чином, виникає парадокс: з одного боку, норма не діє (недосконале регулятивне законодавство й процесуальні можливості доведення такого кримінального правопорушення, свідченням чого є те, що з 2001 р. судами не розглянуто жодної справи за умисне невиконання службовою особою рішення ЄСПЛ), а з іншого – виключення цієї норми з КК України спричинить ще більше проблем і негативно позначиться на стані захищеності прав і свобод.

Список використаної літератури:

1. Беккариа Ч. О преступлениях и наказаниях. Москва : ИНФРА-М, 2004. 184 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2001. 1440 с.
3. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право : навчальний посібник / за заг. ред. М. І. Хавронюка. Київ : Ваіте, 2014. 944 с.
4. Злобин Г. А. Умысел и его формы. Москва : Юрид. лит., 1972. 264 с.
5. Коваленко Н. О. Кримінальна відповідальність за невиконання рішень Європейського Суду з прав людини в контексті міжнародних зобов'язань України. *Кримінальне право: традиції та новації* : матеріали Міжнар. круглого столу, присвяченого 90-літтю з дня народження видатного вченого, героя України, академіка В. В. Сташиса [9–10 липня 2015 р.]. Полтава ; Харків, 2015. С. 230–234.
6. Кудрявцев В. Н. Эффективность закона как средства осуществления уголовной политики. *Основные направления борьбы с преступностью*. Москва : Юрид. лит, 1975. С. 38–42.
7. Марітчак Т. Запобігання помилкам у кваліфікації злочинів. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2003. Вип. 38. С. 502–509.
8. Основания уголовно-правового запрета: криминализация и декриминализация / под ред. В. Н. Кудрявцева, А. М. Яковлева. Москва : Наука, 1982. 304 с.
9. Про виконання рішень та застосування практики Європейського Суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006. *ВВР*. 2006. № 30. Ст. 260.

Терном А. М. Принципы криминализации умышленного невыполнения должностным лицом решения Европейского суда по правам человека (ч. 4 ст. 282 УК Украины)

В статье раскрыта суть и значение принципов криминализации умышленного невыполнения должностным лицом решения Европейского суда по правам человека (ч. 4 ст. 282 УК Украины).

Доказано, что говорить сегодня о декриминализации неисполнения решения ЕСПЧ можно только при условии реальной аргументации таких процессов. Иначе декриминализация может быть воспринята общественным мнением не как изменение формы социального контроля, а как абсолютное разрешение на действия, которые ранее осуждались.

Уголовная ответственность за невыполнение решения ЕСПЧ обусловлена, прежде всего, в значительной общественной опасностью таких деяний. Также о целесообразности криминализации неисполнения решения ЕСПЧ свидетельствуют и другие основания криминализации, прежде всего, относительная распространенность деяния. При этом констатировано, что криминализация неисполнения решения ЕСПЧ осуществлена с частичным нарушением ее принципов.

Ключевые слова: наказание; принципы криминализации; умышленное неисполнение должностным лицом решения Европейского суда по правам человека.

Terno A. M. Principles of criminalization of intentional non-enforcement by a public servant of the decision of the European Court of Human Rights (Part 4 of Article 282 of the Criminal Code of Ukraine)

The article reveals the essence and significance of the principles of criminalization of intentional non-compliance by a public servant with the decision of the European Court of Human Rights (Part 4 of Article 382 of the Criminal Code of Ukraine).

The author emphasizes that the principles of criminalization are certain restrictions on the formation of criminal penalties, related to the peculiarities of the legislative technique, the requirements of internal order.

All kinds of such principles also apply to the criminalization of intentional non-compliance by a public servant with a decision of the European Court of Human Rights.

Systemic and legal principles, which provide for the conformity of a rule of law with the general principles of the legal system, include the constitutional adequacy of criminalization and the procedural possibility of prosecution;

Among the principles relating to legislative technique, the author includes the absence of gaps in the law, the certainty and unity of terminology and the excessive nature of the prohibition.

It is proved that today we can talk about the decriminalization of non-compliance with the decision of the European Court of Human Rights only if such processes are really argued. Otherwise, decriminalization may be perceived by public opinion not as a change in the form of social control, but as an absolute permission for previously condemned actions.

Criminal liability for non-compliance with the decision of the European Court of Human Rights is primarily due to the significant public danger of such acts. Other grounds for criminalization, first of all, the relative prevalence of the act, also testify to the expediency of criminalizing non-compliance with the ECHR decision. At the same time, it was stated that the criminalization of non-compliance with the decision of the European Court of Human Rights was carried out in partial violation of its principles.

Key words: punishment; principles of criminalization; intentional non-compliance by a public servant with a decision of the European Court of Human Rights.